

КРЕМЕНЬ
Вікторія Михайлівна
kremen.vm@knu.edu.ua

КРЕМЕНЬ
Ольга Іванівна
kremen_olga@ukr.net

КРАВЧЕНКО
Аліна Вячеславівна
a.kravchenko@farmmash.com

д.е.н., доцент, професор кафедри,
Київський національний університет
технологій та дизайну

к.е.н., доцент, Київський національний
університет технологій та дизайну

магістрант, Київський національний
університет технологій та дизайну

УДК 658.152

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА
THEORETICAL PRINCIPLES OF ENTERPRISE CAPITAL MANAGEMENT

DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2020.11.4>

KREMEN Viktoriia Mykhailivna – Doctor of Economics, Associate Professor, Professor of department, Kyiv National University of Technologies and Design

KREMEN Olha Ivanivna – PhD in Economics, Associate Professor, Kyiv National University of Technologies and Design

KRAVCHENKO Alina Viacheslavivna – master, Kyiv National University of Technologies and Design

Статтю присвячено вивченню сутності капіталу підприємства та теоретичним аспектам управління ним як важливого напрямку фінансового менеджменту та фінансової роботи на підприємстві. У роботі представлено аналіз науково-методичних підходів стосовно трактування сутності поняття «капітал» та «капітал підприємства». Запропоновано визначення капіталу підприємства, принципи управління ним та механізм управління капіталом підприємства, який складається із таких систем: регулювання фінансової діяльності підприємства, зовнішньої підтримки фінансової діяльності підприємства, фінансових важелів, фінансових методів та фінансових інструментів.

* * *

Статья посвящена изучению сущности капитала предприятия и теоретическим аспектам управления им как важного направления финансового менеджмента и финансовой работы на предприятии. В работе представлен анализ научно-методических подходов к трактовке сущности понятия «капитал» и «капитал предприятия». Предложено определение капитала предприятия, принципы управления им, а также разработан механизм управления капиталом предприятия, состоящий из таких систем: регулирование финансовой деятельности предприятия, внешней поддержки финансовой деятельности предприятия, финансовых рычагов, финансовых методов и финансовых инструментов.

* * *

The enterprise's capital is the basis of its activities, the basis for the formation of proper financial and property support of economic activity and the bedrock of financial autonomy, solvency, and stability. An important area of financial management in the enterprise is capital management, which includes essential areas such as selecting and prioritizing capital sources, ensuring consistency of capital cost with profitability, structuring and optimizing the composition and volume of capital.

The paper is devoted to studying enterprise capital's economic essence and its management's theoretical foundations as a sufficient component of financial management and financial work in the enterprise. The paper presents the analysis of scientific and methodological approaches to interpreting the essence of the concept of «capital» and «enterprise capital». The paper substantiates that the enterprise's capital is a set of monetary, tangible and intangible assets, mobilized from various sources and involved in operational and investment processes to generate income and maximize the market value. The enterprise's capital as the main source of maximum profit, profitability, and financial stability requires effective management through the application of a system of principles and methods of development and implementation of management decisions related to its optimal formation and ensuring its effective use in various economic activities.

The enterprise's capital management mechanism includes a system of regulation of financial activity of the enterprise, a system of external support of financial activity of the enterprise, a system of financial levers, a system of financial methods, and a system of financial instruments. The system of regulation of the enterprise's financial activity, in turn, includes the state regulatory legal regulation, market and internal mechanisms of regulation of financial activity of the enterprise in the part of capital management.

Ключові слова: капітал, капітал підприємства, управління капіталом підприємства, механізм управління капіталом

Ключевые слова: капитал, капитал предприятия, управление капиталом предприятия, механизм управления капиталом предприятия

Keywords: capital, enterprise capital, enterprise capital management, capital management mechanism

ВСТУП

Капітал підприємства виступає основою його функціонування, базисом формування належного фінансово-майнового забезпечення господарської діяльності та фундаментом фінансової автономії, платоспромож-

ності та стабільності. Важливим напрямом фінансового менеджменту на підприємстві є управління капіталом, яке включає та важливі напрями як вибір та пріоритетизація джерел формування капіталу, забезпечення узгодженості вартості капіталу із рентабель-

ністю, структуризація й оптимізація складу й обсягу капіталу підприємства.

Дослідження економічної сутності та особливостей механізму управління капіталом підприємства представлені в роботах вітчизняних та закордонних вчених. Серед них науковці: Н.П. Лубкей [1], І.О. Бланк [2], Г.Г. Кірейцев [3], Д.Е. Пономарьов [4], О.Д. Щербань [5], О.І. Невдачина [5], Р.А. Чемчикаленко [6], та Е.В. Коваль [6], В.О. Кучменко [7], Н.С. Івченко [7], М.А. Мельнік [8], Л.Л. Куц [9], Л.І. Бровко [10], О.В. Капуш [10].

МЕТА роботи полягає у дослідженні економічної сутності капіталу підприємства й теоретичних засад управління ним як важливої складової фінансового менеджменту.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань та нормативно-інструктивні з питань формування та управління капіталу підприємства.

У процесі дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, індукцію, дедукцію, узагальнення та групування.

РЕЗУЛЬТАТИ

Задля досягнення мети даного дослідження, насамперед, слід з'ясувати сутність поняття «капітал». Капітал належить до фундаментальних економічних категорій, сутність якої є об'єктом дослідження протягом тривалого періоду розвитку людства.

Термін «капітал» у перекладі з латинського «capitalis» означає «основний, головний». Дослідження генезису цього терміну у процесі розвитку економічної теорії дозволяє виділити такі підходи стосовно тлумачення сутності капіталу:

- меркантилісти в основі капіталу вбачали гроші й багатство;

- класики як основу капіталу розглядали запаси засобів виробництва чи частину багатства країни. Так, представник класичної школи політекономії А. Сміт зазначав, що капітал є сукупністю запасів, від котрих очікується отримання доходу;

- кейнсіанці в основі капіталу вбачали багатство, здатне приносити дохід. Дж.М. Кейнс зазначав, що капітал формується із багатства за умови перевищення його дохідності над банківським відсотком;

- згідно з теорією К. Маркса, в основу капіталу покладено самозростаючу вартість, яка створює нову (додану) вартість;

- неокласик американський вчений І. Фішер під капіталом розумів усе те (включаючи й людину), що впродовж певного часу може приносити дохід;

- прихильники теорії людського капіталу в основі капіталу вбачають талант, знання, вміння, навички, здоров'я та інші обдарування людини, котрі можуть трансформуватися у певні блага. Представник чиказької школи Г. Беккер з цього приводу зазначав, що людський капітал формується шляхом здійснення інвестицій у людину, серед яких можна зазначити навчання, здобуття навичок на виробництві, витрати на міграцію, охорону здоров'я та пошук інформації про ціни й доходи;

- відповідно до теорії інтелектуального капіталу,

капітал визначають як форму нематеріальних активів. [1, с. 39].

Аналіз літературних джерел свідчить про значний інтерес сучасних науковців до визначення сутності та змісту капіталу підприємства. Так, І.О. Бланк із позиції фінансового менеджменту капітал підприємства характеризує капітал як загальну вартість коштів у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах, інвестовані у формування його активів підприємства [2].

Г.Г. Кірейцев визначає капітал як абстрактну суму фінансових коштів у грошовій формі, що надані їх власником або кредитором суб'єкту господарювання з метою інвестування й характеризуються юридичним та часовими аспектами [3].

На думку Д.Е. Пономарьова капітал підприємства характеризує загальну вартість засобів у будь-яких формах, які інвестуються в створення його активів та є одним із найважливіших елементів, які є загальною сумою фінансових ресурсів підприємства [4].

О.Д. Щербань та О.І. Невдачина наголошують, що капітал – це всі фінансово-економічні ресурси суб'єкта господарювання, втілені в його майно, яке використовується для розширеного відтворення з метою отримання прибутку [5].

Р.А. Чемчикаленко та Е.В. Коваль вважають, що капітал багатогранний і повинен розглядатися щонайменше у трьох його проявах, а саме: фінансовому (як джерело фінансування придбання активів), матеріальному (речовому) та інтелектуальному (людському) [6].

Заслугує на увагу вичерпне і складне визначення В.О. Кучменко та Н.С. Івченко, які запропонували розглядати капітал підприємства як сукупність запасу фінансово-економічних благ, як у формі грошових коштів, так і не грошовій формі й капітальних інвестицій, що залучаються суб'єктами господарювання до економічного процесу як інвестиційний ресурс і фактор операційної діяльності в напрямі отримання фінансового результату, функціонування яких в економічній системі базується на ринкових принципах і пов'язане з фактором часу, ризику й ліквідності [7, с. 235].

Узагальнюючи все вищевикладене, можна виділити три підходи до визначення економічної сутності капіталу. Прибічники першого з них визначають капітал як вартість коштів у будь-яких формах, які інвестуються у створення його активів підприємства з метою здійснення операційної діяльності та отримання доходу. Деякі науковці вважають, що капітал – це фінансово-економічні ресурси суб'єкта господарювання в будь-яких формах, які використовуються для розширеного відтворення з метою отримання прибутку. Згідно з третього підходу капітал є змінною величиною й постійно перебуваючи в русі повинен розглядатися щонайменше у трьох його проявах: фінансовому, матеріально-речовому та інтелектуальному.

Отже, на нашу думку, капітал – це сукупність грошових, матеріальних і нематеріальних активів суб'єкта господарювання, що мобілізовані з різних джерел та залучені до участі в операційних та інвестиційних процесах із метою отримання доходу та/або максимізації ринкової вартості його активів.

Економічна сутність капіталу підприємства проявляється в наступному: капітал підприємства є основ-

ним фактором виробництва, оскільки саме капіталу належить провідна роль у процесі поєднання всіх факторів виробництва (капіталу, землі та праці) в єдиний виробничий комплекс; капітал підприємства є характеристикою фінансових ресурсів підприємства, які приносять дохід, водночас капітал може виступати й відособлено від виробничого фактору у формі інвестованого капіталу; капітал підприємства є основним вимірником його ринкової вартості.

Капітал підприємства, як основне джерело отримання максимального прибутку, рентабельності, фінансової стійкості та засобом підвищення конкурентних переваг підприємства на сучасному етапі розвитку суспільства потребує ефективного управління. Управління капіталом здійснюють шляхом застосування системи принципів і методів розроблення та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з оптимальним його формуванням із різноманітних джерел, а також забезпеченням ефективного його використання в різних видах господарської діяльності підприємства [8, с. 95]. Головною метою управління капіталом є максимізація ринкової вартості підприємства та забезпечення добробуту власників підприємства в поточному й перспективному періодах.

Процес реалізації мети спрямований на вирішення таких основних завдань: формування достатнього обсягу капіталу для забезпечення необхідного темпу економічного розвитку підприємства; оптимізація розподілу сформованого капіталу за видами діяльності та напрямками використання; забезпечення умов досягнення максимальної доходності капіталу у заданому

рівні фінансового ризику; забезпечення мінімізації фінансового ризику, пов'язаного з використанням капіталу, у заданому передбачуваному рівні його доходності; забезпечення постійної фінансової рівноваги підприємства у процесі його розвитку; забезпечення достатнього рівня фінансового контролю над підприємством із боку його засновників; забезпечення достатньої фінансової гнучкості підприємства; оптимізація обороту капіталу; забезпечення своєчасного реінвестування капіталу [7].

Забезпечення ефективного управління капіталом підприємства здійснюється шляхом дотримання таких принципів: інтегрованість із загальною системою управління підприємством; комплексний характер формування управлінських рішень; високий динамізм управління; варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень; орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства;

Процес управління капіталом підприємства потребує розробки сучасного механізму. Механізм управління капіталом є сукупністю основних елементів дії на процес розробки й реалізації управлінських рішень в сфері формування і використання капіталу підприємства [8, с. 12]. Основні елементи механізму управління капіталом підприємства представлено у табл. 1. Ефективний механізм управління капіталом у повному обсязі забезпечує реалізацію цілей і завдань та сприяє результативному здійсненню функцій такого управління, а також створює підґрунтя для високих темпів розвитку підприємства та нарощення його ринкової вартості [10].

Таблиця 1

Механізм управління капіталом підприємства [складено на основі [2; 7; 9; 10]]

I. Система регулювання фінансової діяльності підприємства
– державне нормативно-правове регулювання у сфері використання капіталу: податкове регулювання використання капіталу в операційному та інвестиційному процесах, норм і методів амортизації основних засобів та нематеріальних активів, порядку формування інформаційної бази управління капіталом;
– ринковий механізм регулювання фінансової діяльності підприємства формується насамперед у сфері ринку капіталу в розрізі видів і сегментів: попит і пропозиція на такому ринку формують рівень цін і котирувань у окремих видах і формах капіталу та визначають ефективність використання окремих інструментів, середню норму прибутковості й середньоринковий рівень ризику;
– внутрішній механізм регулювання окремих аспектів фінансової діяльності підприємства: формується в межах підприємства, регламентуючи оперативні управлінські рішення з питань використання капіталу – частина таких аспектів регулюється вимогами статуту підприємства, окремі аспекти регулюються розробленими на підприємстві фінансовою стратегією і фінансовою політикою за напрямками управління капіталом
II. Система зовнішньої підтримки фінансової діяльності підприємства
– державне та інші зовнішні форми фінансування підприємства: з державної бюджетної системи, позабюджетних (цільових) фондів, а також різних інших недержавних фондів сприяння розвитку бізнесу); кредитування підприємства; лізинг (оренда); страхування; інші форми зовнішньої підтримки фінансової діяльності підприємства
III. Система фінансових важелів
– основні чинники в процесі прийняття й реалізації управлінських рішень для формування і використання капіталу підприємства: ціна, відсоток, прибуток, чистий грошовий потік, дивіденди, пені, штрафи, неустойки та інші економічні важелі.
IV. Система фінансових методів
– основні способи і прийоми, за допомогою яких здійснюють обґрунтування та контроль управлінських рішень стосовно управління капіталу: метод техніко-економічних розрахунків, балансовий метод, економіко-статистичні методи, економіко-математичні методи, експертні методи (методи експертних оцінок), методи дисконтування та нарощування вартості, методи диверсифікації, методи хеджування та ін.
V. Система фінансових інструментів
– контрактні зобов'язання, що забезпечують механізм реалізації окремих управлінських рішень підприємства для формування та використання капіталу й фіксують його фінансові відносини з іншими економічними суб'єктами: платіжні інструменти (платіжні доручення, чеки, акредитиви тощо), кредитні інструменти (договори про кредитування, векселі тощо), депозитні інструменти (депозитні договори, депозитні сертифікати тощо), інструменти інвестування (акції, інвестиційні сертифікати тощо), інструменти страхування (страховий договір, страховий поліс), інші види.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження сутності й теоретичних засад управління капіталом підприємства ми дійшли таких висновків:

1. Капітал підприємства – це сукупність грошових, матеріальних і нематеріальних активів суб'єкта господарювання, що мобілізовані з різних джерел та залучені до участі в операційних та інвестиційних процесах із метою отримання доходу та/або максимізації ринкової вартості його активів. Запропоноване визначення відображає економічну сутність даної категорії, яка полягає в тому, що капітал підприємства є основним фактором виробництва, характеристикою фінансових ресурсів та основним вимірником його ринкової вартості.

2. Капітал підприємства як основне джерело забезпечення максимального прибутку, рентабельності та фінансової стійкості потребує ефективного управління шляхом застосування системи принципів і методів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних з оптимальним його формуванням та забезпеченням ефективного його використання в різних видах господарської діяльності підприємства.

3. Ефективне управління капіталом забезпечується шляхом дотримання таких принципів, як інтегрованість із загальною системою управління підприємством, комплексний характер формування управлінських рішень, високий динамізм управління, варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень та орієнтованість на стратегічні цілі розвитку.

4. У сучасних умовах господарювання процес управління капіталом підприємства потребує формування якісного рівня капіталу та відповідного механізму управління ним. Розробка ефективного механізму управління капіталом забезпечить у повному обсязі реалізацію цілей і завдань, що стоять перед ним, та сприятиме результативному здійсненню функцій такого управління.

5. Механізм управління капіталом підприємства включає систему регулювання фінансової діяльності підприємства, систему зовнішньої підтримки фінансової діяльності підприємства, систему фінансових важелів, систему фінансових методів та систему фінансових інструментів. Система регулювання фінансової діяльності підприємства зі свого боку включає державне нормативно-правове регулювання, ринковий та внутрішній механізми регулювання фінансової діяльності підприємства у частині управління капіталом.

Список використаних джерел

1. Лубкей Н.П. Теоретичні засади управління капіталом підприємства. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. № 1. Том 1. С. 38–45.

2. Бланк І.А. Управління формуванням капіталу. К.: Ніка-Центр. 2008. 510 с.

3. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент. К.: ЦУЛ, 2002. 496 с.

4. Пономарьов Д.Е. Капітал підприємства: сутність та аналіз формування і використання. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 5. С. 53–58.

5. Щербань О.Д., Невдачина О.І. Теоретичні аспекти визначення сутності та структури капіталу підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2016. Випуск 3(14). С. 284–289.

6. Чемчикаленко Р.А., Коваль Е.В. Особливості формування оптимальної структури капіталу підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. № 22. С. 855–859.

7. Кучменко В.О., Івченко Н.С. Формування механізму управління капіталом підприємства. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2017. Вип. 786. Економіка. С. 76–82.

8. Мельник М.А. Економічні методи управління капіталом підприємства. *Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014. № 1(208). С. 94–97.

9. Куц Л.Л. Капітал підприємства: формування та використання. Опорний конспект лекцій. Тернопіль, ТНЕУ, 2012. 114 с.

10. Бровко Л.І., Капуш О.В. Етапи управління капіталом підприємства в умовах нестабільності. *Молодий вчений*. 2015. № 12 (27). С. 127–130

References

1. Lubkei N.P. Theoretical principles of enterprise capital management. Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House, 2019. № 1. Vol. 1. pp. 38–45 (in Ukrainian).

2. Blank I.A. Management of capital formation. Kyiv: Nika-Center. 2008. 510 p. (in Ukrainian).

3. Kireitsev H.H. Financial Management. Kyiv: CUL, 2002. 496 p. (in Ukrainian).

4. Ponomarov D.E. Capital of the enterprise: the essence and analysis of the formation and use. Investments: practice and experience. 2016. № 5. pp. 53–58 (in Ukrainian).

5. Shcherban O.D., Nevdachyna O.I. Theoretical aspects of determining the nature and structure of enterprise capital. *Priazovskiy Economic Bulletin*. 2016. Issue 3 (14). pp. 284–289 (in Ukrainian).

6. Chemchikalenko R.A., Koval E.V. Features of the formation of the optimal structure of the enterprise capital. *Global and national economic problems*. 2018. № 22. P. 855–859 (in Ukrainian).

7. Kuchmenko V.O., Ivchenko N.S. Formation of the mechanism of capital management of the enterprise. *Scientific Bulletin of Chernivtsi University*. 2017. Vol. 786. Economics. pp. 76–82 (in Ukrainian).

8. Melnik M.A. Economic methods of management of the enterprise capital. *Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*. 2014. № 1 (208). pp. 94–97 (in Ukrainian).

9. Kuts L. L. Capital of the enterprise: formation and use. Lectures notes. Ternopil, TNEU, 2012. 114 p. (in Ukrainian).

10. Brovko L.I., Kapush O.V. Stages of management of the enterprise capital in conditions of instability. *Young scientist*. 2015. № 12 (27). pp. 127–130 (in Ukrainian).